

ALEKSANDER LIPIŃSKI, RYSZARD MIKOSZ
Katowice

Profesor Antoni Agopszowicz — twórca teoretycznych podstaw systemu prawnego górnictwa

Profesor Antoni Agopszowicz urodził się w 1919 r. we Lwowie. Dziewiętnaście lat później podjął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Po udziale w kampanii wrzesniowej 1939, lata okupacji spędził w Warszawie, gdzie kontynuował studia na tajnych kompletach, czynnie uczestnicząc zarazem w ruchu oporu przeciwko okupantowi. W szeregach Armii Krajowej (jako ppor. „Tosiek”) walczył w Powstaniu Warszawskim. Po pobycie w obozie jenieckim powrócił do kraju, kończąc studia prawnicze w 1947 r.

Pracę zawodową rozpoczął jako aplikant sądowy w Gostyniu Wielkopolskim, przechodząc następnie do Prokuraturii Generalnej. W latach 1950—1968 wykonywał w Katowicach zawód radcy prawnego, a także adwokata. Od początku działalności zawodowej zainteresowania Profesora nie ograniczały się jedynie do praktyki prawniczej. Już bowiem w 1949 r. (a więc w dwa lata od ukończenia studiów¹) przedłożył rozprawę doktorską poświęconą umowie dożywocia. Kolejnym etapem zwieńczającym Jego zainteresowania naukowe była rozprawa habilitacyjna poświęcona odpowiedzialności za szkody wyrządzone robotami górniczymi (1964). Miała ona charakter pionierski, a wybór tematu znajdował swe uzasadnienie w tym, że górnictwo węgla kamiennego było przemysłem dominującym na terenie Górnego Śląska, a w dodatku wywierało ogromny (destrukcyjny) wpływ na stan środowiska. Regulacja dotycząca tej problematyki była ukształtowana w sposób charakterystyczny dla ówczesnych (nakazowo-rozdzielczych) mechanizmów funkcjonowania gospodarki, oderwa-

¹ Proponujemy wszystkim doktorantom wzięcie tej okoliczności pod uwagę.

nych od wzorów prawa cywilnego. Niezaprzeczalną zaletą rozprawy habilitacyjnej było wykazanie, że stosunek prawny powstały w wyniku wyrządzenia tzw. szkody górniczej ma charakter cywilnoprawny. Oba stopnie naukowe (doktora, docenta) Antoniemu Agopszowiczowi nadała Rada Wydziału Prawa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Wiąże się z tym mało znane wydarzenie, które zresztą (aczkolwiek bez podawania danych osobowych) zostało przedstawione w literaturze². W tamtych czasach rozprawy habilitacyjne przeważnie przedstawiano w postaci maszynopisu³, a kopie uzyskiwano, pisząc przez kalkę⁴. Z reguły dawało się wtedy uzyskać nawet do 5 egz. maszynopisu (oryginał i 4 kopie). Wkrótce po zakończeniu przewodu habilitacyjnego (już) docent Agopszowicz użył kopii rozprawy pracownikowi jednego z uniwersytetów, który deklarował zainteresowanie jej problematyką. Po pewnym czasie przypadkiem dowiedział się, że w jednym z wydawnictw ma się ukazać książka na ten sam temat. Okazało się, że od przedłożonej przez Niego rozprawy habilitacyjnej różniła się wyłącznie imieniem i nazwiskiem autora. Tylko życzliwości Profesora Agopszowicza plagiator zawdzięcza to, że sprawie nie nadano urzędowego biegu. Wspomniana rozprawa — tym razem pod nazwiskiem jej rzeczywistego autora — ukazała się w rekordowym (jak na ówczesne czasy) terminie 2 miesięcy⁵. A plagiator? Bez przeszkód kontynuował karierę naukową jeszcze przez wiele lat. Zainteresowany Czytelnik, śledząc publikacje z zakresu tematu, z łatwością ustali, o kogo chodziło.

Badania prawnego modelu górnictwa Profesor Agopszowicz konsekwentnie rozwijał, podejmując w 1966 r. pracę naukową w Głównym Instytucie Górnictwa w Katowicach, a następnie przechodząc do katowickiej Filii Uniwersytetu Jagiellońskiego, przekształconej w 1968 r. w Uniwersytet Śląski. Był inicjatorem powstania i długoletnim kierownikiem Katedry Prawa Górniczego — jedynej w kraju i jednej z nielicznych w skali światowej — placówki naukowej podejmującej badania nad szeroko pojmowaną problematyką prawną górnictwa. Przez lata prowadził seminarium doktorskie otwarte dla wszystkich zainteresowanych. Można przypuszczać, że niektórzy uczestnicy przychodzili tam chyba służbowo, w ogóle nie zabierając głosu, aczkolwiek skrętnie notując wszystkie wypowiedzi. W tamtych czasach podjęcie badań nad prawną regulacją kluczowej gałęzi gospodarki mogło być traktowane w kategoriach zagrożenia ważnym interesom państwa.

² J. Górski: *O plagiaty i plagiatorach*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” CCCLV. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej, z. 1. Kraków 1974, s. 302 i nast.

³ Nie było obowiązku przedstawiania pracy drukiem.

⁴ Komputery i kserografy nie były wtedy znane.

⁵ A. Agopszowicz: *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone robotami górniczymi*. Warszawa 1964.

Zainteresowania naukowe Profesora Agopszowicza w ciągu kilkudziesięciu lat jego aktywności zawodowej ulegały ewolucji i w sumie dotyczyły kilku obszarów badawczych. Najistotniejszy i najbardziej pionierski wydaje się jednak ten z nich, który związany był z prawną problematyką górnictwa. Nie ulega przy tym wątpliwości, że było to niejako naturalną konsekwencją wykonywania przez Niego praktyki prawniczej w obszarze Górnego Śląska, który przecież podlegał — i do pewnego stopnia nadal podlega — ogromnym wpływom tej gałęzi gospodarki. Sprawilo to, że Profesor wielokrotnie zetknął się z problemami wynikającymi ze stosowania mocno niedoskonałego stanu prawnego dotyczącego górnictwa. Stan ten był ukształtowany w sposób nieszanujący wymagań środowiskowych oraz praw przysługujących tym podmiotom, które dotknięte były skutkami działalności górniczej.

Druga istotna przyczyna w tym zakresie wynikała zapewne z osobowości Profesora. Cechą Jego zainteresowań naukowych było podejmowanie takich tematów badawczych, które dotychczas bądź to w ogóle nie były przedmiotem uwagi doktryny, bądź też zaliczały się do zagadnień niezwykle kontrowersyjnych, wywołujących fundamentalne spory. Zdecydowanie unikał On natomiast podejmowania tematów, które były już (wedle ówczesnych standardów) opracowane w wystarczającym stopniu albo też nie wzbudzały poważniejszych kontrowersji.

Wskazane wyżej przyczyny spowodowały, że Profesor Agopszowicz szybko rozszerzył zainteresowania badawcze, wcześniej dotyczące tylko odpowiedzialności za szkody wyrządzone robotami górniczymi, na cały obszar problematyki prawnej górnictwa. Przede wszystkim dotyczyło to styku płaszczyzny publiczno- i prywatnoprawnej. Interdyscyplinarny charakter takich badań wymagał szczególnie rozległej i głębokiej wiedzy. Były to zresztą zagadnienia omijane przez naukę prawa, pozbawione wyraźnych mechanizmów prawnych, zdominowane przez scentralizowane mechanizmy sterowania gospodarką, a w dodatku ukształtowane w sposób przyznający przedsiębiorstwom górniczym uprzywilejowaną pozycję.

Rezultatem tych badań stał się pierwszy podręcznik poświęcony tej dziedzinie (*System prawny górnictwa w zarysie*. Katowice 1969). Był on wielokrotnie wznawiany, czasem pod nieco innym tytułem. Rangi tego opracowania, pomimo iż było ono napisane dość specyficznym i niełatwym do percepcji stylem, niepodobna przecenić. Trzeba bowiem uzmysłwić sobie, że było ono unikalną próbą usystematyzowania materii objętej zakresem dziesiątków aktów prawnych rangi ustawowej i dużo większą liczbą aktów wykonawczych. Zabieg ten był zaś mocno utrudniony także z tego powodu, że akty prawne wymagające uwzględnienia powstawały w okresie wielu lat, bez jakiegokolwiek troski o ich wzajemną integrację, a także spójność z rozwiązaniami o charakterze generalnym. Nie można też tracić z pola widzenia faktu, iż był to okres, w którym kształt ustrojowy państwa sprawiał, iż niektóre rodzaje działalno-

ści (wśród których poczesne miejsce zajmowało górnictwo) traktowane były w sposób uprzywilejowany. Sprawiało to, że regulacja prawna dotycząca takiej działalności, na ogół kreowana *ad hoc*, ze względu na bieżące potrzeby, stanowiła swego rodzaju zlepek przepisów pozbawionych jakiegokolwiek myśli przewodniej. To zaś niezwykle utrudniało ich wykładnię.

Profesor Agopszowicz nie uląkł się tych wyzwań, przedstawiając wyniki swych badań w sposób gruntownie przemyślany i niezwykle usystematyzowany. Zdecydowanie i kategorycznie wyeksponował krytyczne oceny dotyczące stanu prawnego odnoszącego się do funkcjonowania górnictwa, co ze względu na interdyscyplinarny charakter badań wymagało szczególnie rozległej i głębokiej wiedzy. W kręgu zainteresowań Profesora Agopszowicza musiały się bowiem znaleźć zagadnienia ze sfery prawa administracyjnego, cywilnego, finansowego, prawa pracy, a także prawa karnego. Nawet obecnie, kiedy to stan prawny uległ dalszemu skomplikowaniu, można wymienić bardzo niewiele przykładów zainteresowań, które obejmowałyby tak rozległe pole badawcze.

Zainteresowania naukowe Profesora Agopszowicza dotyczące systemu prawnego górnictwa znalazły także swój wyraz w wielu innych publikacjach naukowych z tego zakresu, ujawniających liczne wady stanu prawnego dotyczącego funkcjonowania tej gałęzi gospodarki, a także — co bodaj istotniejsze — formułujących cenne, przemyślane propozycje głębokich zmian stanu prawnego. Zaszczepił On także zainteresowanie tymi problemami swoim uczniom i współpracownikom, co zaowocowało powstaniem naukowej serii wydawniczej zatytułowanej „Problemy Prawne Górnictwa”, której Profesor był inicjatorem i wieloletnim redaktorem. Ukazało się 17 tomów. Po latach przerwy podjęto inicjatywę kontynuacji tej publikacji, pod nieco zmienionym tytułem oraz w innej formie⁶ („Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska”).

W 1974 r. Antoni Agopszowicz uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego, a siedem lat później profesora zwyczajnego. W latach 1984—1989 był również pracownikiem naukowym Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego.

Z biegiem czasu zainteresowania naukowe Profesora Agopszowicza zaczęły obejmować swoim zasięgiem także materię dotyczącą ochrony środowiska, co znajdowało swoje uzasadnienie w tym, że polski prawodawca powoli zaczął dostrzegać potrzebę kompleksowego uregulowania tego zagadnienia. W sposób oczywisty wiązał przy tym Profesor tę materię z systemem prawnym górnictwa. Nie ulegało bowiem dlań wątpliwości, że prowadzenie działalności polegającej na wykorzystywaniu wnętrza ziemi, zwłaszcza zaś wydobywaniu kopaliny, w niezwykle istotny sposób ingeruje w środowisko, i to nie tylko dlatego, że złoża kopaliny jest jednym z elementów (w dodatku nieodnawialnym)

⁶ Zob. www.kpgios.us.edu.pl.

tworzących to środowisko. Badania Profesora nad tą problematyką dotyczyły przede wszystkim szeroko pojmowanej odpowiedzialności cywilnej, zarówno kompensacyjnej, jak i prewencyjnej, odnoszącej się do szkód w środowisku. Warto w tym miejscu wspomnieć, że w dawnych czasach, kiedy nie istniały administracyjnoprawne mechanizmy ochrony środowiska, kierowane do przedsiębiorców roszczenia odszkodowawcze oparte na prawie cywilnym mogły wymusić poprawę stanu środowiska.

Nie oznaczało to jednak zerwania przez Profesora Agopszowicza kontaktu naukowego z materią *stricte* cywilnoprawną. W dalszym ciągu bowiem aktywnie badał niektóre zagadnienia, w tym w szczególności problemy związane z odpowiedzialnością prewencyjną. Jego pionierska monografia pt. *Obowiązek zapobieżenia szkodzie* (1978 r.) do dnia dzisiejszego jest jedynym kompleksowym opracowaniem tej materii na gruncie prawa polskiego i praktycznie przywoływana jest we wszystkich publikacjach dotyczących odpowiedzialności deliktowej, począwszy od komentarzy i podręczników, na artykułach i głosach zaś skończywszy. Analogicznie rzecz się ma w odniesieniu do innej monografii podejmującej problematykę kolizji uprawnień w sytuacji, gdy ochrona jednego dobra może nastąpić wyłącznie kosztem poświęcenia innego (*Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną w stanie wyższej konieczności*. Wrocław 1992). Także bowiem w tym przypadku Profesor podjął się monograficznego opracowania zagadnienia, które ani wcześniej, ani też później nie doczekało się zainteresowania polskiej doktryny prawa cywilnego.

Badania naukowe Profesora Agopszowicza nabrały szczególnego znaczenia w dobie przeobrażeń społeczno-politycznych ostatniej dekady ubiegłego stulecia. Ich wynikiem stało się zaś całkowicie odmienne od dotychczas przyjmowanego w ustawodawstwie spojrzenie na prawne uwarunkowania działalności w zakresie geologii i górnictwa, przede wszystkim zmierzające do poddania jej powszechnie obowiązującym rygorom prawa, co w okresie wcześniejszym — ze względu na polityczne (oraz prawne) preferencje dla tej działalności — trudne było do pomyślenia. Przeobrażenia ustrojowe spowodowały zarazem, że zapatrywania Profesora mogły wywrzeć znaczący wpływ zarówno na rozwiązania legislacyjne, jak i praktykę stosowania prawa. Próby kształtowania obowiązującego stanu prawnego miały zresztą miejsce także wcześniej. Pod Jego kierownictwem powstał bowiem między innymi unikalny projekt ustawy „prawo o gospodarowaniu wnętrzem ziemi” (1988), przez ówczesną władzę odczytany jako godzący w rangę polskiego górnictwa, traktowanego jako strategiczna gałąź przemysłu. Z przyczyn politycznych nie nadano zatem temu projektowi dalszego biegu, blokując nadto dyskusję naukową nad jego rozwiązaniami⁷. Przewrotny los sprawił, że kluczowe koncepcje wspomnianego pro-

⁷ Interwencja jednego z centralnych organów administracji spowodowała, że wydawnictwo wycofało się z zamiaru publikacji projektu.

jektu wywarły znaczący wpływ na kształt powstałych wkrótce, jak i częściowo jeszcze nadal obowiązujących rozwiązań normatywnych. Istotą wspomnianego projektu było bowiem poddanie górnictwa regułom gry rynkowej i powszechnie obowiązującym wymaganiom prawa.

Po kilkuletniej przerwie w zatrudnieniu spowodowanej przejściem na emeryturę, w znacznej mierze wymuszonym czynnikami niezależnymi, Profesor Agopszowicz powrócił do pracy na Uniwersytecie Śląskim. Wiązało się to, co w nauce jest zjawiskiem raczej rzadkim, ze znaczącą zmianą kierunków Jego zainteresowań naukowych, co stanowiło konsekwencję przeobrażeń społeczno-politycznych końca ubiegłego stulecia. Profesor objął bowiem kierownictwo nowo powstałej Katedry Prawa Samorządu Terytorialnego. Ten nowy nurt zainteresowań przejawiał się nie tylko działalnością dydaktyczną i badawczą, ale także udziałem w pracach legislacyjnych związanych z powstawaniem ustawy o samorządzie terytorialnym. W okresie tym powstały skrypty poświęcone prawu samorządowemu, liczne artykuły i glosy, a wreszcie opublikowany w 1991 r. podręcznik pt. *Zarys prawa samorządu terytorialnego*, który doczekał się pięciu wydań (w tym dwóch we współautorstwie). Na odrębną wzmiankę zasługuje także obszerny komentarz do ustawy o samorządzie terytorialnym, powstały pod redakcją Profesora Agopszowicza, z Jego przeważającym udziałem autorskim

Czegokolwiek by to nie dotyczyło, pasja badawcza Profesora Agopszowicza wyrażała się zawsze w niezwykle skrupulatnym i rzetelnym prezentowaniu rezultatów badań, bardzo często połączonym z oryginalnością stawianych tez, przeważnie o charakterze polemicznym w stosunku do dotychczasowych zapatrywań. Jego dorobek naukowy obejmuje w sumie kilkanaście monografii (w większości samodzielnych) poświęconych prawu górnictwu, cywilnemu i samorządowemu oraz ponad sto innych opracowań (artykuły, rozprawy, glosy, recenzje). Profesor Agopszowicz był także promotorem ośmiu prac doktorskich oraz recenzentem w kilkunastu przewodach doktorskich i habilitacyjnych.

Wyrazem uznania dorobku i naukowych osiągnięć Profesora stały się dwie księgi pamiątkowe (*Rozprawy z prawa cywilnego i ochrony środowiska ofiarowane Profesorowi Antoniemu Agopszowiczowi*. Katowice 1992; *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Antoniego Agopszowicza*. Katowice 2000).

Profesor Agopszowicz pełnił również funkcje administracyjne, będąc w latach 1968—1970 prodziekanem, a w latach 1981—1982 dziekanem Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego. Zwłaszcza ta ostatnia wymaga szczególnego podkreślenia. To właśnie bowiem zdecydowana postawa Profesora spowodowała, że w stanie wojennym kierowany przez Niego Wydział mógł zachować swoją tożsamość. Liczna jest też rzesza pracowników i studentów Wydziału, którzy dzięki mądrości, roztropności i odwadze Profesora uniknęli wielu nieszczęść tamtego czasu.

Intensywna praca naukowa Profesora Agopszowicza nie spowodowała także odejścia od praktyki. Wyrazem udziału w tej ostatniej było chociażby sprawowanie przez niego przez czterdzieści lat funkcji kierownika Działu Wydawnictw i Szkolenia Zarządu Okręgu Zrzeszania Prawników Polskich w Katowicach (gdzie przez kilkanaście lat patronował wymiennokartkowemu wydawnictwu poświęconemu informacji prawnej⁸), udział w szkoleniach aplikantów radcowskich i adwokackich czy też przewodniczenie Radzie Wydawniczej Uniwersytetu Śląskiego.

Za dokonania życiowe, naukowe i zawodowe został odznaczony Warszawskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz innymi odznaczeniami.

Gasnący wzrok wymusił przedwczesne zakończenie Jego aktywności naukowej. Nie oznaczało to jednak całkowitego zerwania z nauką. Profesor Agopszowicz w dalszym ciągu żywo interesował się bowiem zarówno życiem Wydziału Prawa, jak i dokonaniami swoich współpracowników i uczniów. Zawsze mogli oni też liczyć na życzliwą i rzeczową dyskusję z Nim.

Profesor Agopszowicz, Mistrz i Nauczyciel kilku pokoleń prawników, przez całe życie pozostawał człowiekiem niezwykle skromnym. Jako wielki miłośnik gór często podkreślał, że nauczyły go one odpowiedzialności za własne działania i podjęte decyzje. Regułę tę odnosił także do wykonywanej przez dziesięciolecia pracy naukowej. Mimo że unikał na co dzień okazywania głębszych emocji, dla wszystkich jego współpracowników nie ulegało wątpliwości, że pod tą nieco szorstką powierzchownością kryje się gorące serce.

Śmierć zabrała Profesora Antoniego Agopszowicza w dniu 2 listopada 2006 r. Spoczął w rodzinnym grobowcu na cmentarzu w Gostyniu Wielkopolskim⁹.

⁸ Informatyka prawnicza była wówczas nieznaną.

⁹ A. Lipiński, R. Mikosz: *Antoni Agopszowicz. 1919—2006. Wspomnienie*. „Państwo i Prawo” 2007, z. 5, s. 112—115.